

УДК 94 (477.7) «1939-1945» : 341.324 (430) : 338.45.01(045)

ПОЛІТИКА НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ГІТЛЕРІВСЬКОГО «НОВОГО ПОРЯДКУ» В ЄВРОПІ

Олександр Тішин

Запорізький національний університет
Україна, 69600, м. Запоріжжя, пр. Соборний, 74
e-mail: north-west@ukr.net

Хоча нацистський «новий порядок» й охоплює собою нетривалий період у 4 роки, проте саме він залишив в історії Півдня України незгладимий слід, який до сьогодні продовжує викликати в академічному середовищі численні дискусії. Головною вадою більшості сучасних досліджень регіональних особливостей німецького окупаційного режиму є певна їх «ізолюваність» і відсутність бажання серед вчених розглянути місцеві особливості окупаційного режиму у контексті загальноєвропейського «нового порядку». Саме тому у даній статті буде зроблено спробу здійснити аналіз промислової політики німецької окупаційної адміністрації на території південно-східних областей України (Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, східна частина по р. Південний Буг Миколаївської) у контексті гітлерівського «нового порядку» в Європі.

Окремі аспекти політики німецької окупаційної адміністрації у сфері промисловості на території Південно-Східної України розглядалися у колективній монографії «Запорізький рахунок Великій війні. 1939-1945» [1], дисертації В. Науменко [2], роботах М. Слободянюка [3] й І. Спудки [4].

Особливість перша – радянська деіндустріалізація краю як виклик німецькій окупаційній адміністрації

Після встановлення «нового порядку» на Півдні та Сході України німецька влада зіштовхнулася зі сформованим радянською стороною викликом – на території краю «советами» була здійснена спроба провести тотальну деіндустріалізацію, внаслідок чого промисловість Півдня зазнала більших руйнувань, аніж інші території України. До того ж військова кампанія з окупації Півдня України, як загальна складова східного театру бойових дій, була значно розтягнута у часі й охоплювала літо – початок осені 1941 р. На противагу від цього, на Заході надзвичайно короткочасна військова кампанія обумовила відносно

незначні руйнування промисловості. Так, наприклад, воєнна кампанія проти Франції тривала з 10 травня по 22 червня 1940 р., проти Бельгії – з 10 по 28 травня 1940 р., проти Голландії – з 10 по 14 травня 1940 р. Незважаючи на падіння промислового виробництва, країни Заходу виконували роль сировинного додатку до економіки Третього рейху. Наприклад, до Німеччини вивозилося $\frac{3}{4}$ французької сировини і від 50 до 100% готової продукції основних галузей промисловості [5].

Надзвичайна важливість промисловості південно-східних областей України для економіки СРСР була підкреслена тим, що значна частина промислових підприємств даного краю мала загальносоюзне підпорядкування, зокрема, наприклад, лише на території Запорізької області на 1 січня 1941 р. діяло близько двохсот підприємств союзного підпорядкування, які виготовили валової продукції більш ніж на 1 мільярд рублів у цінах 1926-1927 рр. [6]. Крім того, тільки в межах Дніпропетровської області на 1935 р. було розташовано 36% від загальної кількості підприємств УРСР, а пересічна кількість робітників області налічувала 11,2% від загальної чисельності робітників радянської республіки [7].

Із завершенням будівництва найбільшої в Європі Дніпровської гідроелектростанції у краї був даний старт розвитку **гідроенергетики**. 10 жовтня 1932 р. став до роботи перший агрегат Дніпровської ГЕС, яка у 1939 р. досягла повної проектної потужності на десяти валах генераторів у 560 тис. кВт. у 1932-1939 рр. Крім того, на території південно-східних областей діяла низка потужних місцевих електростанцій – Криворізька та Дніпродзержинська. Загалом же енергетичні системи Донбасу та Придніпров'я були з'єднанні лінією високовольтних передач в єдину Південну енергосистему [8].

Під час індустріалізації інтенсивного розвитку набувала **металургія**, зокрема кольо-

рова. 25 травня 1934 р. було формально завершено спорудження Запорізького індустріального комплексу, до складу якого, окрім Дніпровської гідроелектростанції, входили «...металургійний комбінат «Запоріжсталь», Дніпровський алюмінієвий комбінат, Коксохімічний комбінат, низка інших заводів, що мали спільну енергетичну основу та тісно пов'язані виробничі цикли» [9]. 10 жовтня 1932 р. почав діяти Завод інструментальної сталі та Шамотно-дінасовий завод, 12 червня 1933 р. – Дніпровський алюмінієвий комбінат, 10 жовтня 1933 р. – Запорізький завод феросплавів, 13 листопада 1933 р. почала роботу перша черга металургійного заводу «Запоріжсталь» [10]. Саме такі південноукраїнські промислові гіганти як Дніпровський алюмінієвий комбінат, феросплавний і Дніпровський магнієвий заводи забезпечували виробництво 100% магнію, 60% алюмінію, 60% феросплавів, 10% сталі у СРСР [11].

На теренах південно-східних областей України була зосереджена значна кількість підприємств **військово-промислового комплексу**. Так, у Запорізькій області на військово-промисловий комплекс працювали завод № 29, який здійснював виробництво двигунів для бомбардувальної авіації (літаки ДБ-3Ф, ББ-1), чотири машинобудівні підприємства у Мелітополі та бердянський завод № 49 і № 258, завод № 175 у Великому Токмаку, спеціальні цехи підприємств в Оріхові та Червоноармійському [12].

Відповідно до розпорядження Державного комітету оборони після 30 липня 1941 р. були розпочаті роботи по демонтажу недобудованої доменної печі № 4 «Запоріжсталі», а 7 серпня 1941 р. Радою з евакуації була прийнята постанова «Про евакуацію членів сімей робітників та службовців з Дніпропетровської та Запорізької областей». 11 серпня 1941 р. евакуація почалася на моторобудівному заводі, а 17 серпня 1941 р. – на «Комунарі». У другій половині серпня 1941 р. з наближенням вермахту до Запоріжжя та Дніпропетровська була розпочата евакуація неметалургійних підприємств. 8-15 серпня 1941 р була проведена евакуація заводу імені Дзержинського, 16 серпня 1941 р. була завершена евакуація заводу імені Петровського. 16 вересня 1941 р. була завершена евакуація алюмінієвого заводу, однак загалом же евакуація продовжувалася і на початку жовтня 1941 р., зокрема на «Запоріжсталі» та «Дніпроспецсталі».

18 серпня 1941 р. вибухом було зруйновано 135 з 600 м греблі Дніпровської ГЕС. Дис-

кусії викликає мотивація даного вчинку «советів». На думку С.Ю. Бабенко, «радянське командування таким чином перешкодило фашистським військам форсувати Дніпро та виграло півтора місяця для повної евакуації важкої промисловості Запоріжжя та Лівобережної України» [13]. На думку В.М. Мороко, катастрофі підриву Дніпрогесу «...немає жодного виправдання» [14], адже Запоріжжя після 18 серпня вимушено було оборонятися ще 46 днів, тобто півтора місяці гідроелектростанція була здатна приносити користь.

Незважаючи на всі зусилля радянського керівництва, евакуація на Півдні та Сході України так і не була завершена. Головною причиною, яка не дозволила завершити евакуацію, стала паніка, яка охопила місцеве компартійне керівництво, брак транспорту, складність для демонтажу обладнання місцевих промпідприємств. Радянська евакуація підприємств з Півдня України була наповнена непоодинокими прикладами бюрократичної недолугості. Наступним чином описує курйози під час евакуації у м. Херсон колишній завідувачий воєнним відділом Херсонського міського комітету КП(б)У Семен Іванович Кривошеїн: «На заводі ім. Петровського задержали председателя горплана Мейлиха М.И., выполнявшего задание горсовета и под конвоем привели в заводоуправление. Секретарю горкома партии Гаевому Е.В., который руководил организацией эвакуации и уничтожением оставшегося оборудования, пришлось убеждать конвоиров, что задержанный не является диверсантом» [15]. Однак, все ж таки, незважаючи на всі недоліки та промахи, як вказує С.Ю. Бабенко, «перебазування промисловості Дніпропетровської та Запорізької областей мало велике економічне значення» [16], завдяки чому унікальне обладнання металургійних і хімічних підприємств змогло вчасно поновити свою діяльність на сході СРСР.

Отже, у результаті сталінської модернізації промисловість Півдня та Сходу України була перетворена на індустріальну базу Радянського Союзу, заволодіння якою було однією зі стратегічних завдань Третього рейху. Однак евакуація, зведена радянською стороною до деіндустріалізації краю, стала тим викликом, який фактично визначив хід подальшої політики німецької окупаційної адміністрації у сфері промисловості у 1941-1944 рр.

Особливість друга – відбудова промисловості як головний пріоритет у діяльності німецької окупаційної адміністрації

Промислова політика німецької окупаційної адміністрації на території Південної та Східної України стала своєрідним продовженням тієї політики, яку німці вже започаткували на Заході у 1939 та 1940 рр. Після невдач на Східному фронті німецька окупаційна адміністрація відмовилася від ідеї, що вся промисловість України «...мала бути знищена шляхом демонтажу і вивезення обладнання до Німеччини...» [17]. Подібні плани щодо знищення промисловості окупованих країн нацисти виношували стосовно польських промислових підприємств у Генеральній губернії, однак з 1941 р. виявилось значно зручнішим тримати підприємства ближче до Східного фронту, що було особливо актуальним з 1943 р., коли посилювалися союзницькі бомбардування Західної Німеччини та великі концерни були вимушені шукати захисту на сході і певний час рівень промислового виробництва у польських землях навіть перевищував рівень 1938 р.

Головним завданням для німецької цивільної окупаційної влади у сфері промисловості на території Півдня та Сходу України стало відновлення роботи найбільших промислових підприємств. Слід зауважити те, що якщо для країн Заходу встановлення «нового порядку» було позначено падінням промислового виробництва, то для Півдня та Сходу України взагалі його зупинкою. Спад виробництва головних статей важкої промисловості у країнах Західної та Північної Європи на початку окупації відображений у таблиці 1.

му працювало 1200 осіб, серед яких було багато німців, а місцеві робітники залучалися для виконання допоміжних робіт. На підприємство постачалися запчастини з Дюссельдорфа, Лейпцига, Кракова та Львова [18]. Подібні процеси мілітаризації промислового виробництва проходили й на інших територіях Європи. Наприклад, у Польщі на тих територіях, які були анексовані Третім рейхом, переважна кількість конфіскованої промислової власності була перебудована для випуску військового устаткування й передана до «Reichswerke Goring AG» [19], для контролю над всіма військовими підприємствами в Генерал-губернаторстві діяла центральна комісія озброєння рейхсміністра озброєння та боєприпасів. У Франції ж 80% підприємств здійснювали німецькі військові замовлення [20]. Об'єми виконання військових замовлень промисловими підприємствами окупованих країн Європи ілюструє нижче наведена таблиця 2.

Нацисти приділяли значну увагу налагодженню роботи видобувної промисловості. Найбільшого успіху окупаційна влада досягла у відновленні розробки марганцевої руди, для чого німцям довелося використати обладнання, привезене із Кривого Рогу та Німеччини. Так, видобуток марганцевої руди, який розпочався вже з листопада 1941 р., постійно зростав і в серпні 1943 р. досяг рекордної позначки – понад 140 тис. тонн на місяць, що значно перевищувало довоєнний місячний видобуток (не більш як 75 тис. тонн на мі-

Таблиця 1. Стан виробництва кам'яного вугілля, залізної руди, чавуну, сталі у деяких країнах Західної та Північної Європи*

Країна	Вугілля кам'яне (млн. тонн)		Руда залізна (тис. тонн)		Чавун (тис. тонн)		Сталь (тис. тонн)	
	1937 р.	1940 р.	1937 р.	1940 р.	1937 р.	1940 р.	1937 р.	1940 р.
Бельгія	30	26	266	80	3804	1790	3884	1894
Голландія	14	12	–	–	312	169	49	–
Франція	44	39	37836	18216	7855	3683	7920	4413
Норвегія	–	–	1075	667	36	–	70	70
Люксембург	–	–	7764	4884	2512	1061	2510	1039

* Авторська розробка на основі джерела: Производство важнейших товаров в капиталистических странах / Под рук. Б.Л. Исаева. – М.: Внешторгиздат, 1955. – С. 11, 29, 33-35, 38, 39.

Пріоритет з відновлення роботи надавався тим підприємствам важкої промисловості, які обслуговували потреби вермахту. Наприклад, на базі запорізького заводу № 29 німецькою фірмою «Фельдлюфтпар» був налагоджений ремонт літаків, танків і бронемашин, на яко-

сяць] [21]. На думку В.М. Науменко, «...експлуатація марганцевих шахт у Нікополі була найзначнішим успіхом діяльності економічних відомств Третього рейху на окупованій території України» [22], причому спеціфікою роботи цієї галузі промисловості під

час окупації було те, що вона працювала винятково на вивезення отриманої сировини до Німеччини. Зі значною затримкою розпочався видобуток залізної руди, який проходив з квітня до вересня 1943 р., коли було отримано приблизно 385 тис. тонн руди, яку було вивезено до рейху.

Таблиця 2. Виконання замовлень вермахту в окупованих країнах Європи на 1 січня 1942 р.*

Країна	Кількість підприємств, які виконують замовлення	Вартість замовлень (у тис. марок)
Франція	3031	3101712
Бельгія	2807	768470
Нідерланди	700	921665
Данія	388	100784
Норвегія	263	55740
Польща	318	352310
Всього	7485	5300681

* История второй мировой войны, 1939-1945: в 12 т./ гл. ред. комис.: А.А. Гречко (пред.) [и др.; Ин-т воен. истории М-ва обороны СССР и др.]. – М.: Воениздат, 1973-1982. – Т. 4.: Фашистская агрессия против СССР. Крах стратегии «молниеносной войны». – 1975. – С. 423.

Під час окупації значна частина машинобудівних підприємств Півдня та Сходу України обслуговувала потреби сільського господарства. Так, машинобудівний завод «Первомайський» у Бердянську зміг надати 300 жнивних машин і 500 культиваторів для сільського господарства [23]. У зв'язку з цим у частини пром підприємств була змінена спеціалізація. Так, під час окупації у м. Запоріжжя вагоноремонтний завод займався ремонтом товарних терезів і настільних манометрів, деревообробна фабрика виробляла дерев'яні граблі, шухляди, карнизи, прищіпки, хімічна фабрика № 2 – щітки, пензлі, шмергелевий папір, чорнила, каустичну та хлібну соду, гуталін, конторський клей [24].

Не менш успішною виявилася робота окупантів з налагодження системи електропостачання краю, в якому головним пріоритетом визначено запорізьку електростанцію [25]. На Дніпровській дузі з трьох великих електростанцій фактично неушкодженою залишилася лише криворізька, яка «...відразу ж почала працювати з двома машинами, кожна з яких могла виробляти по 10000 кіловат...» [26]. Загалом енергетичне господарство постійно потерпало від нестачі запасів вугілля, через що, наприклад, наприкінці січня 1942 р. зупинила виробництво електростанція Миколаєва [27]. До 1943 р. організацією Тодт «...були підготовлені до експлуатації 4 агрегати по 55000 кВ кожен. Вже наприкінці січня 1943 року Запорізька електростанція подавала

40000 кВ струму у Донецьку область і близько 25-30 тис. кВ на заводи Дніпровської дузи» [28].

Однак загалом нацистам так і не вдалося відновити у повному обсязі роботу промислових підприємств Півдня та Сходу України, незважаючи на всі зусилля (привабливий соціальний пакет і водночас жорстка трудова дисципліна), на що є декілька причин. По-перше, на найбільших промислових підприємствах даного краю (наприклад, «Запоріжсталь», «Дніпро-спецсталь», алюмінієвий завод) обладнання було евакуйоване або знищене. По-друге, пром підприємства страждали від нестачі палива, сировини, електрики, транспорту, давався взнаки дефіцит робочих рук, у зв'язку з чим окупаційна влада була змушена проводити у селах Південної України спеціальні заходи з насильницької мобілізації гірників Криворіжжя [29]. По-третє, низька продуктивність праці місцевих робітників. Так, наприклад, у Криворізькому залізничному басейні на місяць добувалося 3-6 тис. т залізної руди на місяць замість запланованих 15 тис. т у день [30]. Перша плавка сталі на заводі ім. Ф. Дзержинського відбулася лише на 629-й день від початку ремонту [31]. По-четверте, значної шкоди німцям завдав саботаж робітників, який як зазначає М.А. Слободянюк, «...став головною причиною того, що окупантам не вдалося ввести в дію жодне велике підприємство краю» [32].

Таким чином, зважаючи на значні руйнування інфраструктури, спричинені радянською «евакуацією», пріоритетним завданням для німецької окупаційної адміністрації на Півдні України стало відновлення роботи пром підприємств, які були здатні обслуговувати потреби вермахту, а також забезпечувати постачання економіки рейху необхідною сировиною.

Таким чином, зважаючи на значні руйнування інфраструктури, спричинені радянською «евакуацією», пріоритетним завданням для німецької окупаційної адміністрації на Півдні України стало відновлення роботи пром підприємств, які були здатні обслуговувати потреби вермахту, а також забезпечувати постачання економіки рейху необхідною сировиною.

Особливість третя – різке збільшення частки німецького монополістичного капіталу

Примітною рисою промислової політики німецької окупаційної адміністрації на території південно-східних областей України стало активне включення промислових підприємств краю до великонімецьких економічних структур таких як монополії та різноманітні

товариства, масштаби чого значно перевищували подібні процеси в інших окупованих територіях України. Політика сприяння поглинанню південноукраїнських промислових підприємств німецькими монополіями стала продовженням вже започаткованої німцями практики у раніше окупованих країнах Західної та Центральної Європи. Наприклад, на території Генерального губернаторства, а саме у Галичині, де практично всі промпідприємства «...поступово перейшли у власність 77 німецьких фірм, концернів, акціонерних товариств та інших монополічних об'єднань» [33]. У протектораті Богемії та Моравії було ліквідовано більш як 15 тис. дрібних і середніх промислових, торгових і ремісничих підприємств, а декілька тисяч підприємств хімічної, металургійної, машинобудівної, електротехнічної, текстильної та харчової галузей промисловості були підконтрольні таким великим монополістичним об'єднанням, як «І.Г. Фарбеніндустрі», «А.Г. Рейхсверке, Г. Герінг», «Дрезденербанк», «Дойче банк» [34]. У Норвегії «І.Г. Фарбеніндустрі» оволодів більшістю акцій найбільшої електрохімічної компанії «Норік гідро», а концерн Круппа вкладав кошти у розширення видобутку кольорових металів [35].

На території південно-східних областей України німецькі монополії та фірми заволоділи наступними підприємствами, як «Запоріжсталь», «Дніпросталь» і заводом феросплавів («Штальверке-Брауншвейг»), металургійним заводом імені Дзержинського («Гюте-нверк» і «ШВО»), заводом імені Ворошилова у Дніпропетровську («Браун Бовері уінд К»), заводами Нікополя («К.Х. Юхо»), Дніпропетровським алюмінієвим і магнієвим заводом («АТ кольорових металів Німеччини») [36].

Головним завданням, яке стояло перед німецькими монополіями на територіях південно-східних областей України, було швидке відновлення роботи місцевих промпідприємств. У «Новому Запоріжжі» від 22 лютого 1942 р. знаходимо повідомлення наступного змісту: «Металургійний комбінат «Запоріжсталь», що складався із заводів: феросплавів, коксохіму, металургійного, інструментальних сталей, шамотного, ремонтного, шлакоцементного, карбідного та низки допоміжних підсобного значення, особливо постраждав під час втечі більшовиків. Завдання відродити його доручено Акціонерному товариству Німеччини «Гірнична металургія Сходу», яке стоїть на винятково високому світовому рівні з боку технічної культури й організації вироб-

ництва. Можна з певністю сказати, що недалекий той час, коли всі заводи колишньої «Запоріжсталь» розпочнуть працювати» [37].

Ті підприємства, які не потрапили у підпорядкування німецьких монополій, були передані у відання місцевих управ. Так, під час нацистської окупації у Миколаєві станом на березень-квітень 1942 р. у веденні міської управи діяли наступні промислові підприємства: «1. Механічний завод ч. № 1; 2. Шклозавод; 3. Столярна майстерня; 4. Завод Буддеталь; 5. Рембудконтора; 6. Сантехзавод; 7. Зав. Літкооп (Цегельний); 8. Чавуно-Ливарний завод; 9. Швачно-трикотажна ф-ка 1; 10. Швачно-трикотажна ф-ка 2; 11. Швачно-трикотажна ф-ка 3; 12. Металопромкомбінат; 13. Трудутіль; 14. Пральня; 15. Ватпроз; 16. 3-д школи Ф30 ч. 5 (кол. Більшовик); 17. Вапневий завод; 18. Галькульт; 19. Проммеханіка; 20. Хеммпром; 21. Металофарнітурний з-д; 22. Фабрика штампів та печаток; 23. Слюсарно-ремонтна майстерня; 24. Дормашина» [38].

Таким чином, саме на теренах південно-східних областей значного поширення у порівнянні з іншими областями України набула практика по передачі в управління чи володіння промпідприємств-гігантів до рук німецьких монополістичних об'єднань. Даний процес був типовим явищем у межах німецького «нового порядку» в Європі.

Особливість четверта – чорноморські верфі як майбутня база крігсмаріне

Німці не могли не скористатися особливостями природно-географічного розташування Півдня України з його широким виходом до Чорного моря. У довоєнний період головними осередками суднобудівної промисловості Радянської України поряд з Одеською виступали Миколаївська та Херсонська області. Саме миколаївський портовий комплекс відіграв важливу роль у перевезенні вантажів на Чорному морі. На 1941 р. у Миколаєві діяли модернізовані у 1930-х роках до рівня верфей Заходу суднобудівний завод імені 61-го комунара та суднобудівний завод імені А. Марті, а також судноремонтний завод. У Херсонській області працювали два суднобудівних заводи «Суднобетонверф» і завод імені Комінтерну, загальна ж кількість задіяних робітників у суднобудуванні тут складала 1272 особи [39].

З початком окупації місцеві суднобудівні заводи та порти були безпосередньо підпорядковані управлінню воєнної економіки та спорядження при головному штабі збройних сил рейху на чолі з gros-адміралом Еріхом Ре-

дером, який у жовтні 1943 р. «...особисто оглядав суднобудівні заводи Миколаєва, здійснюючи свою інспекторську поїздку по містах Чорноморського узбережжя» [40]. Після встановлення окупаційного режиму у Миколаєві 16 серпня 1941 р., судноремонтний завод отримав назву «Мала південна верф», суднобудівний завод імені 61-го комунара було перейменовано у «Північну верф», суднобудівний завод імені А. Марті – у «Південну верф». До кінця серпня 1941 р. була відновлена робота «Малої південної верфі», на якій діяли механічний, корпусний, ливарний, деревообробний, ремонтний і транспортно-такелажний цехи.

Головною проблемою роботи суднобудівних підприємств стала нестача робочої сили, адже населення промислових південноукраїнських міст зменшилось майже вдвічі. З метою забезпечення суднобудівних заводів безкоштовною робочою силою у «...Миколаєві, у районі Темвода – поряд з «Північною верф'ю», був створений концтабір для радянських військовополонених «Шталаг-364», в якому утримувалось 26-30 тис. осіб» [41]. Не дивлячись на нестачу робітників, одразу після встановлення окупаційного режиму у Миколаєві «...четверта економічна група при штабі 2-ї армії констатувала, що з 30000 працівників верфі можливе переведення до Німеччини 3000 металістів, 600-800 інженерів, 2000-3000 техніків» [42]. Під час відновлення верфей у Миколаєві окупаційна влада «...зіштовхнулася з абсолютною апатією і відвертим небажанням людей співпрацювати» [43], зокрема протягом 1942-1943 рр. чисельність прогулів робітників досягала 40%. Через це німцям довелося вдатися до депортацій в якості одного з репресивних заходів. Так, у кінці травня 1942 р. із заводу «Північна верф» депортували близько 20 осіб [44].

Перетворення південноукраїнських портів на бази для крігсмаріне у Чорному морі мало сприяти подальшій експансії Третього рейху на Близький Схід та у Середню Азію. Налагодження роботи суднобудівних заводів і портів Миколаївської та Херсонської області стало однією з успішних нацистських акцій з відновлення роботи південноукраїнської промисловості.

Як бачимо, промислова політика німецької окупаційної адміністрації на території Південної та Східної України стала своєрідним продовженням тієї політики, яку німці започаткували на Заході у 1939 та 1940 рр. Зважаючи на те, що на Заході вермахту у достат-

ньо короткі строки вдалося зламати військово-міць супротивника, саме тут на нацистську промислову політику майже не впливав фактор евакуації. На противагу цьому на Східному фронті німецька армія була вимушена вести довгі виснажливі бої з радянськими військами, що разом з радянською «евакуацією» обумовило досить жорсткі форми та методи «нового порядку» у сфері промисловості. Саме фактор евакуації став причиною того, що на території південно-східних областей України німецькій окупаційній адміністрації так і не вдалося відновити повноцінного промислового виробництва, коли як майже всі роки війни західні промпідприємства, хоча й у значно обмеженому вигляді, забезпечували економіку Третього рейху необхідними товарами. Не дивлячись на те, що нацистське керівництво розробило доволі детальний і диференційований план економічної експлуатації окупованих територій Європейського континенту, військово-політична ситуація на фронті звела роль промисловості окупованих територій лише до одного – постачання сировини та воєнного обладнання.

Встановивши контроль над більшістю європейських країн, німці проводили доволі диференційовану окупаційну політику у сфері промисловості. Однак, де б не опинялися німці їхня політика у сфері промисловості фактично зводилася до чотирьох речей: до мілітаризації промислового виробництва, тобто активного перепрофілювання промислових підприємств на обслуговування замовлень вермахту, до централізації управління промисловістю та деякого відходу від ринкових важелів регулювання економіки, до захоплення провідних галузей виробництва німецькими монополістичними об'єднаннями.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Запорізький рахунок Великої війни. 1939-1945 / Ф.Г. Турченко, В.М. Мороко, О.Ф. Штейнле, В.С. Орлянський [та ін.]; Ф.Г. Турченко (наук. ред.). – Запоріжжя: Просвіта, 2013. – 416 с.
2. Науменко В.М. Політика Економічного Штабу Ост у сфері промисловості в окупованій Україні (1941-1944 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.М. Науменко. – К.: Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2009/09nvmprou.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1
3. Слободянюк М.А. Рух опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни / М.А. Слободянюк, І.А. Шахрайчук. – Д.: ВКФ «Оксамит-Текс», 2004. – 294 с.
4. Слудка І.М. Економічна політика нацистського керівництва на території Запорізької області / І.М. Слудка // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – Вип. XXXI. – С. 189-194.
5. Смирнов В.П. Франція в ХХ веке: Пособие для студ.

- вузов / В.П. Смирнов. – М.: Дрофа, 2001. – С. 161.
6. Запорожская область в годы Великой Отечественной войны, 1941-1945 гг.: Сборник документов. – Запорожье: Запорожское книжно-газетное издательство, 1959. – С. 10-11.
 7. Народне господарство УСРР (статистичний довідник) / За ред. О.М. Асаткіна. – К.: Державне вид-во «Народне господарство та облік», 1935. – С. 54.
 8. Науменко В.М. Вказ. пр.
 9. Ігнатуша О.О. Місце запорізького індустріального комплексу в більшовицькій індустріалізації 20-30-х рр. ХХ ст. / О.О. Ігнатуша // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2011. – Вип. ХХХ. – С. 126.
 10. Там само. – С. 131.
 11. Запорізький рахунок Великій війні. 1939-1945. – С. 35.
 12. Там само. – С. 35-36.
 13. Бабенко С.Ю. Евакуація з України в роки Великої Вітчизняної війни: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / С.Ю. Бабенко. – Донецьк, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/7569/178660/?page=0>
 14. Мороко В.М. Дніпрогес: чорний серпень 1941 р. / В.М. Мороко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2010. – Вип. ХХІХ. – С. 201.
 15. Херсонщина на початку Великої Вітчизняної війни (червень-вересень 1941 р.): Добірка документів. – Херсон: Державний архів Херсонської області, 2011. – С. 15-16.
 16. Бабенко С.Ю. Вказ. пр.
 17. Нестеренко В.А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941-1943 рр. (адміністративний, економічний та соціокультурний аспекти): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.А. Нестеренко. – К., 2005. – С. 77.
 18. Запорізький рахунок Великій війні. 1939-1945. – С. 163.
 19. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Тарашук. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008 – С. 784.
 20. Смирнов В.П. Вказ. пр. – С. 161.
 21. Науменко В.М. Вказ. пр.
 22. Там само.
 23. Там само.
 24. Запорізький рахунок Великій війні. 1939-1945. – С. 164.
 25. Науменко В.М. Налагодження енергопостачання на окупованій території України під час Другої світової війни / В.М. Науменко // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К., 2009. – Вип. 18. – С. 75.
 26. Там само. – С. 76.
 27. Там само. – С. 77.
 28. Там само. – С. 78.
 29. Слободянюк М.А. Вказ. пр. – С. 142.
 30. Там само.
 31. Там само.
 32. Там само. – С. 143
 33. Левченко Ю.І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941-1944 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ю.І. Левченко. – К., 2015. – С. 129.
 34. Краткая история Чехословакии. – М.: Наука, 1988. – С. 362.
 35. История Норвегии. – М.: Наука, 1980. – С. 409.
 36. Левченко Ю.І. Вказ. пр. – С. 301
 37. Нове Запоріжжя. – 1942. – 22 лютого.
 38. Державний архів Миколаївської області, ф.Р-1016, оп.1, спр.3, арк. 60-63.
 39. Чернявський В.В. Депортація цивільного населення півдня України на примусові роботи до Третього рейху 1941-1944 рр.: основні тенденції і регіональна специфіка / В.В. Чернявський // Війна. Окупація. Пам'ять: Примусові робітники з України в окупованій Європі: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 27 вересня 2012 р. / Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; упоряд.: Р.І. Пиливець, В.М. Яременко. – К.: НВЦ «Пріоритети», 2012. – С. 77.
 40. Ташлай Л.Б. За колючей проволокой: «Шталаг-364» – лагерь смерти / Л.Б. Ташлай, Т.И. Даниленко. – Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2011. – С. 33.
 41. Там само. – С. 37
 42. Чернявський В.В. Вказ. пр. – С. 78.
 43. Там само. – С. 80
 44. Там само.

Тішин Олександр Політика німецької окупаційної адміністрації у сфері промисловості на території Південно-Східної України у контексті гітлерівського «нового порядку» в Європі

У статті здійснюється аналіз промислової політики німецької окупаційної адміністрації на території південно-східних областей України у контексті гітлерівського «нового порядку» в Європі. Звертається увага на те, що на Півдні та Сході України, як і на інших окупованих нацистами територіях Європи, «новий порядок» у промисловості фактично зводився до наступного: до мілітаризації промислового виробництва, тобто активного перепрофілювання промислових підприємств на обслуговування замовлень вермахту, до централізації управління промисловістю та деякого відходу від ринкових важелів регулювання економіки, до захоплення провідних галузей виробництва німецькими монополістичними об'єднаннями. Наголошується на тому, що хоча нацистське керівництво розробило доволі детальний і диференційований план економічної експлуатації окупованих територій Європейського континенту, військово-політична ситуація на фронті звела роль промисловості окупованих територій лише до одного – постачання сировини та воєнного обладнання.

Ключові слова: «новий порядок», окупація, південно-східні області України, промисловість

Тишин Александр Политика немецкой оккупационной администрации в сфере промышленности на территории Юго-Восточной Украины в контексте гитлеровского «нового порядка» в Европе

В статье осуществляется анализ промышленной политики немецкой оккупационной администрации на территории юго-восточных областей Украины в контексте гитлеровского «нового порядка» в Европе. Обращается внимание на то, что на Юге и Востоке Украины, как и на других окупованных нацистами территориях Европы, «новый порядок» в промышленности фактически сводился к следующему: к милитаризации промышленного производства, то есть активного перепрофилирования промышленных предприятий на обслуживание заказов вермахта, к централизации управления промышленностью и некоторого отхода от рыночных рычагов регулирования экономики, к захвату ведущих отраслей производства немецкими монополистическими объединениями. Подчеркивается, что хотя нацистское руководство разработало довольно детальный и дифференцированный план экономической эксплуатации оккупированных территорий Европейского континента, военно-политическая ситуация на фронте свела роль промышленности оккупированных территорий только к одному – поставки сырья и вооружения.

Ключевые слова: «новый порядок», окупація, юго-восточные области Украины, промышленность

Tishyn Alexander *The policy of German occupation administration in the sphere of industry in the South-East of Ukraine in the context of Hitler's «new order» in Europe*

In the article the industrial policy of the German occupation administration on the territory of the South-Eastern regions of Ukraine in the context of Hitler's «new order» in Europe is analysed. It is paid attention to the fact that in the South and East of Ukraine and other Nazi-occupied territories in Europe the «new order» in industry was like this: the militarization of industrial production, the conversion of active industrial enterprises on service of orders of the Wehrmacht, the centralization of the control of industry and delay from the market regulation of economy, to seize the leading industries of the German monopolistic associations. It is emphasized that the Nazi leadership developed a rather detailed and differentiated plan for economic exploitation of the occupied territories on the European continent, political and military situation at the front made of industry of the occupied territories only of purpose – the supply of raw materials and military equipment.

Keywords: *new order, the occupation, the South-Eastern regions of Ukraine, industry*

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 06.05.2017 р.